

Scutellaria × hybrida Strail, nieuw voor Nederland

Otto G. Zijlstra (Goolkatenweg 110, 7521 BH Enschede)

Scutellaria × hybrida Strail, new for the Netherlands

Scutellaria × hybrida, the hybrid between *S. galericulata* and *S. minor* was recognised for the first time in the Netherlands. In 1994 and 1995 several populations were found in woods Northeast of Oldenzaal, in the Province of Overijssel; the hybrid populations were already observed in 1978, but not recognised as such (held for *S. minor*); at all Dutch localities thusfar it grows without parents.

Inleiding

Begin juli 1994 brachten Jacques Bielen en ik een bezoek aan een bos op de westflank van de Hakenberg bij Oldenzaal (km-hok 263-484). Op een niet meer gebruikt pad werd onze aandacht getrokken door een populatie sterk vertakte, liggend-opstijgende *Scutellaria*-planten met kleine blauwe bloemen. Bij meten bleek de lengte van de bloemkroon het midden te houden tussen die van *Scutellaria minor* (6–7 mm) en *Scutellaria galericulata* (12–20 mm), namelijk 8–10 mm. Verder viel ons de karteling van de onderste en middelste stengelbladen op: de bladen waren vanaf de bladvoet tot ongeveer halverwege gekarteld, daarboven gaafrandig. De bovenste stengelbladen waren ongetand of vertoonden aan weerszijden bij de voet één of twee tandjes. Al deze kenmerken wezen er op, dat we van doen hadden met de niet eerder van Nederland bekende kruising tussen *Scutellaria galericulata* en *Scutellaria minor*, *Scutellaria × hybrida* Strail.

Enkele planten werden verzameld en getoetst aan de beschrijving van deze hybride door Perring.¹ Ook hij noemt de sterk vertakte groeiwijze en intermediaire bloemen en bladen als kenmerken. Doorslaggevend tenslotte was de treffende gelijkenis met materiaal van het Rijksherbarium afkomstig uit Surrey, Engeland (leg. N. Y. Sandwith, 1933, als ×*Scutellaria nicholsonii* Taub.)

Ongeveer een kilometer zuidelijk van de groeiplaats van *Scutellaria × hybrida*, op het landgoed Egheria, had ik in de zomer van 1992 op zes plaatsen *Scutellaria*-populaties gevonden, die ik tot *Scutellaria minor* rekende. Het betrof deels terugvondsten van groeiplaatsen gepubliceerd in het verslag van een vegetatieonderzoek van het landgoed in 1978.² De onderzoekers maken melding van meer dan tien groeiplaatsen van *Scutellaria minor*, zij het met een vraagteken, omdat, zo schrijven ze, ten tijde van het onderzoek (april–juni) geen bloeiende planten werden aangetroffen.

In augustus 1995 heb ik de eerder (terug)gevonden groeiplaatsen opnieuw bekeken. Tot mijn stomme verbazing bleken alle populaties tot *Scutellaria × hybrida* te behoren. Deze bastaard komt dus zeker al zo'n twintig jaar in ons land voor!

Beschrijving

Onderstaande beschrijving is gebaseerd op waarnemingen gedaan in augustus 1995 aan de Twentse populaties. *Scutellaria × hybrida* lijkt door haar liggend-opstijgende stengels in habitus het meest op *Scutellaria minor*. Sommige populaties bestaan uit

klein-blijvende planten, met tot 20 cm lange stengels, die alleen aan de voet vertakt zijn. Andere bestaan uit forsere planten met tot meer dan een halve meter lange stengels, waaruit op de knopen tot 30 cm lange zijstengels ontspringen, die op hun beurt weer kortere zijstengels (kunnen) dragen. De stengelribben zijn duidelijker dan bij *Scutellaria minor* en hebben dezelfde omhooggerichte, tot 0,1 mm lange haren. *Scutellaria galericulata* draagt op de ribben omlaaggekromde haren die 0,2–0,3 mm lang zijn. De stengelbladen in het onderste deel van de plant zijn tot 5 cm lang en 2 cm breed en vertonen een opvallend intermediair kenmerk: ze zijn voor een- tot tweederde van hun lengte verwijderd gekarteld, met 3–7 tanden. Vaak is één rand van het blad meer getand dan de andere rand. De kleiner wordende bovenste bladen dragen, net als *Scutellaria minor*, één of twee tandjes aan de bladvoet of zijn ongetand.

De bloemen van *Scutellaria* × *hybrida* zijn intermediair lang (8–10 mm) en lichter blauw van kleur dan die van *S. galericulata*. Net buiten de kelk kromt de kroonbuis zich met een hoek van ongeveer 30°. Bij *S. galericulata* is deze hoek ongeveer 45°, terwijl de kroonbuis van *S. minor* nauwelijks gekromd is (minder dan 15°). De kelk is net zo lang als die van *S. minor*, ca. 2 mm; die van *S. galericulata* meet ongeveer 4 mm.

Volgens Perring¹ worden bij uitzondering rijpe vruchten gevormd. Op de Twentse groeiplaatsen heb ik geen vruchtzetting waargenomen.

De groeiplaatsen

De groeiplaatsen van *Scutellaria* × *hybrida* liggen binnen een gebied van ongeveer drie bij een halve kilometer, dat zich uitstrekt tussen de weg Oldenzaal-Denekamp en oostelijk daarvan de lijn Tankenberg-Paasberg-Hakenberg (km-hokken 261-483, 262-483, 263-484). Zes populaties groeien op of aan bospaadjes; één groeit in een vochtig elzen-berkenbosje.

Bij vier van de zes populaties van bospaadjes gaat het om regelmatig betreden paden. De planten groeien hier in een smalle strook vlak langs het pad, op verder kale, lemige grond of in een strooisellaag met *Oxalis acetosella*, *Rubus fruticosus* s.l., *Lonicera periclymenum* en plaatselijk *Hedera helix*, *Ajuga reptans* en *Viola riviniana*. Slechts op twee van deze lokaties heb ik enige bloei waargenomen, en dan alleen bij planten die meer van het pad af groeiden. Deze exemplaren waren ook forsere en meer vertakt dan die pal aan het pad. De grootste van deze populaties was ongeveer 15 meter lang, de kleinste nog geen halve meter.

Twee populaties zijn te vinden op niet meer gebruikte, afgesloten paadjes. De ene betreft de in de inleiding genoemde groeiplaats van de Hakenberg. Deze populatie is ongeveer 2,5 vierkante meter groot en bloeide ook in 1995 volop. *Scutellaria* × *hybrida* groeit hier samen met onder meer *Holcus mollis*, *Juncus effusus* en *Oxalis acetosella*. De andere groeiplaats ligt op de Paasberg en is 1 vierkante meter groot. In 1995 bloeide deze niet; in 1992 was het de enige die bloemen had. *Oxalis acetosella* en *Rubus fruticosus* s.l. zijn hier de begeleidende soorten.

De populatie tenslotte in een elzen-berkenbosje is ca. 12 vierkante meter groot en ligt noord van de Tankenberg. De planten zijn hier sterk vertakt en bloeien rijkelijk. Ze groeien hier samen met *Carex remota*, *Glyceria fluitans*, *Lysimachia vulgaris* en *Galium palustre*.

Perring¹ vermeldt het plaatselijk voorkomen in Zuid-Engeland van *Scutellaria* × *hybrida* zonder één van de stamouders. Opmerkelijk is dat op onze groeiplaatsen in alle gevallen beide ouders ontbreken. *Scutellaria minor* kennen we in Twente momenteel alleen nog van de Lonnekerberg, hemelsbreed zeven kilometer verwijderd van de dichtstbijzijnde populatie *Scutellaria* × *hybrida*.

Verspreiding^{1 3 4}

Scutellaria galericulata is verbreid in de gematigde en koude streken van het Noordelijk Halfrond. *Scutellaria minor* is beperkt tot West-Europa, van Schotland en Noordwest-Duitsland zuidwaarts, met een voorpost in Zuid-Zweden (Skåne). Binnen dit areaal was *Scutellaria* × *hybrida* bekend van de voorpost in Zweden, verder in Zuid-Engeland (o.a. de graafschappen Cornwall, Devon en Sussex), Zuid-Ierland en Zuid-Frankrijk (de departementen Hérault en Tarn).

1. F.H. Perring, 1975. *Scutellaria* L. In: C.A. Stace (ed.), *Hybridization and the Flora of the British Isles*: 397–398. Londen.
2. A. Kooi & S. Janse, 1978. *Vegetatieonderzoek van het landgoed Eggheria*. Amsterdam.
3. H. & G. Weimarck, 1985. *Atlas över Skånes flora*: 506. Stockholm.
4. P. Fournier, 1961. *Les quatre Flores de la France*: 817. Parijs.